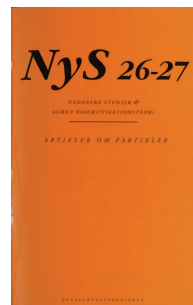

NyS

Titel:	Supersymmetrier i den danske <i>der</i> -konstruktion
Forfatter:	Sanni Nimb og Peter Juel Henriksen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 26+27. <i>Artikler om partikler</i> , 2000, s. 43-72
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfattere

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SUPERSYMMETRIER I DEN DANSKE DER-KONSTRUKTION

AF SANNE NIMB OG PETER JUEL HENRICHSEN

INDLEDNING

Denne artikel behandler en dansk sætningstype der er lige så hyppig som den er gådefuld, nemlig den såkaldte 'der-konstruktion'.

der faldt en sten ned fra taget

"Vores drengeårs søndage var andet end fodbold, Uffe ... Der var for eksempel turene ud til Dyrehaven, husker du dem?"

[Peter Dürrfeld: Bolden er Rund]

"Der var kun chaufføren og hende selv i bussen"

[Ude og Hjemme]

Der-sætningstypen, også kaldet *eksistentielle sætninger*, forekommer på mange sprog – fælles for konstruktionstypen er at den har et 'tomt' element på subjektpladsen. Dette kan være realiseret morfologisk som på engelsk, hollandsk og fransk ('there', 'er', 'il'), eller pladsen kan være tom, så konstruktionen kendes på omvendt ordstilling, som i fx russisk.

Den danske grammatiske tradition har opfattet elementet 'der' som en vikar for subjektet ud fra en rent syntaktisk betragtning, idet ordet udfylder den plads i sætningen som subjektet normalt har, mens det egentlige subjekt flyttes hen til den plads der normalt optages af objekter eller prædikativer. Det er almindeligt at tale om 'der' som 'subjektvikar' eller 'formelt subjekt' (hos Diderichsen: 'indholdssubjekt'). Derudover er der-konstruktionen blevet behandlet ret stedmoderligt – ofte bare reduceret til en overfladisk syntaktisk-stilistisk variant af en egentligere Subjekt-Verbal-sætning, uden forsøg til en semantisk motivering. Men dermed står de komplicerede forhold omkring der-konstruktionens egentlige subjekt uden forklaring:

en sten faldt ned fra taget
 der faldt en/nogle/mange sten ned fra taget
 ? der faldt de mange/fleste sten ned fra taget
 ? der faldt alle sten ned fra taget
 ? der faldt stenene ned fra taget

Man kan samle den grammatiske traditions konklusioner i to postulater: For det første at der-sætningen er en udpræget *mundtlig* form (hvad også flere nutidige analytikere antager uden videre); for det andet at såvel NP_{def} (definit nominal) som 'alle N' (definit/indefinit) er udelukkede som subjekter i den danske der-sætning. Som vi skal se, holder ingen af disse teser stik. Den første tese er modbevist af tallene herunder, mens resten af artiklen går i dybden med der-konstruktionens komplicerede forhold til definit determineret subjekt.

<i>Søgninger</i> ¹	Dansk talesprog (BySoc)	Dansk skriftsprog (www)
Der er/var alle	1,4%	0,34%
Der er/var de	5,7%	1,0%
Der er/var mange	17%	23%
Der er/var nogle/nogen	25%	5%
Der er/var en	32%	35%
Der er/var ingen	19%	36%
I alt	100% (140 fund)	100% (14.771 fund)

Bemærk her to ting. For det første at der-konstruktionen er stort set lige hyppig i skriftligt og mundtligt sprog (≈ 10 forekomster/ 10^5 løbende ord i begge korpora); for det andet at de to determinativer 'alle' og 'de' er markant sjældnere end de øvrige, *men de forekommer*.

DER-SÆTNINGENS SEMANTISKE FACETTER

Først i de senere år er der-sætningens særegne semantik blevet taget alvorligt; over de sidste 20 år har stadigt flere danske og svenske grammatikere følt sig tiltrukket af der-sætningens særlige vekselspil med sin kontekst – en udvikling der synes at toppe med Lars Brink som nu omtaler 'der' som "det grammatisk mest spændende ord i sproget" (Brink 1997:32). Ofte kan subtile forskelle i der-sætningens omgivelser være afgørende for om sætningen forekommer naturlig.

der er en/?alle/?ham/?Carl som kan gøre det

A:- hvem kan løse problemet for os?

B:- ? der er Carl som kan gøre det

A:- hvem kan løse problemet for os?

B:- der er kun Carl som kan gøre det

A:- hvem kan løse problemet for os?

B:- der er Carl, der er Bo, og så er der ikke andre

Selvom der-sætningen således nu er et anerkendt studieobjekt, føler denne artikels forfattere at der endnu ikke er givet en sammenhængende forklaring på restriktionen på der-sætningens subjekt. For at råde bod på det vil vi forsøge at sammenkoble resultater fra den formelle semantik med nogle pragmatiske studier. Vores mål er at skabe en syntese. Hver tradition har sine fordele – de pragmatiske teorier om informationsstruktur har den gode deskriptive dækning for sig, mens de formelle teorier på deres side har præcise definitioner og som følge deraf, præcise forudsigelser.

Vi vil stille tre krav til en hybrid model af der-sætningens semantik. Modellen skal

- fremstå som en gennemskuelig generalisering af en formel-semantisk analyse
- forudse de kontekstvilkår der giver licens til definit determineret der-subjekt
- forklare hvorfor definit der-subjekt er langt mindre frit forekommende end indefinit

Artiklen er delt i tre dele. Først en introduktion til formel semantik, frem til teorien om generaliserede kvantorer og dens analyse af restriktionen på der-sætningens subjekt. Derefter en omtale af nogle analyser i topic-comment og focus-background traditionen. Til sidst det samlende afsnit hvor vi foreslår en formel model af der-sætningens semantik – en model der blandt andet detroniserer 'der' som formelt *subjekt* og genindsætter det som formelt *objekt*.

Læsere som er bekendt med teorien om generaliserede kvantorer i forvejen, bør springe frem til afsnittet Informationsstruktur.

Den formelle semantik bygger på at sætningers betydning kan undersøges ved hjælp af *mængdelæren*. Betragt til eksempel nogle simple danske sætninger.

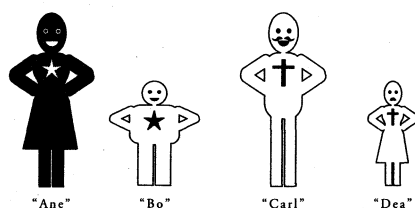
1. Paolo er kristen
2. Khatami er muslim
3. Ingen kristen er muslim

Lad K betegne mængden af alle kristne i verden. Hvis personen ved navn Paolo er element i K , så er påstand 1 sand; hvis Paolo befinder sig uden for K , så er påstand 1 falsk. Påstand 2 undersøger man, tilsvarende, ved at danne mængden M af alle muslimer og så eftersøge personen kaldet Khatami i M . Om påstand 3 er sand eller falsk, afhænger af om fællesmængden mellem K og M er tom. Hvis der er ét eller flere individer i fællesmængden $K \cap M$, så er påstand 3 falsk, i modsat fald – hvis fællesmængden er tom – er påstand 3 sand.

En vigtig pointe i formel semantik er at teorien giver præcise forudsigelser om en sætnings betydning, forudsigelser som kan prøves direkte på den virkelige verden. Allerede i det lille naive eksempel herover kan man forudse at påstand 3 nødvendigvis er sand i en verden uden kristne, for her er $K \cap M$ nødvendigvis tom; at det samme gælder i en verden uden muslimer og, a fortiori, i en verden helt uden mennesker. Man kan forudse at en fjerde påstand, 'ingen muslim er kristen', må være sand i netop de samme verdener hvor påstand 3 er sand, for i netop disse verdener er $K \cap M = \emptyset$ (den tomme mængde).

Den formelle semantiks forudsigelser bygger på logiske ræsonnementer. Lad os antage at alle de tre påstande herover er sande; af påstand 1 ved vi nu at Paolo befinder sig i mængden K ; af påstand 3 ved vi at samtlige K 's elementer befinder sig uden for M . Deraf slutter vi at Paolo ikke er element i M , altså at Paolo ikke er muslim. Denne type ræsonnement vil læseren måske genkende under navnet *sylogisme*. Syllogistikken er den klassiske teori om systematisk argumentation som Aristoteles fremlagde og som i 20 århundreder var state-of-the-art i logikken. Først omkring år 1900 blev syllogistikken for alvor udfordret, ved de store forsøg til en sammenlægning af matematik og logik ved Frege, Russell, Hilbert m.fl.

En af syllogistikkens svage punkter – som eftertiden fandt det nødvendigt at gøre op med – er at den kun tager sigte på en bestemt, simpel type af

FIGUR 1

sætninger, nemlig dem som man kan afprøve ved blot at betragte mængder af *individer*, sådan som i eksemplerne herover. For at kunne anvende den formelle semantik på mere realistiske data (såsom der-konstruktionen) må man udvide mængdebegrebet til også at omfatte mængder af *mængder*. Dermed vokser de deskriptive muligheder drastisk, men det logiske ræsonnement bliver tilsvarende mere indviklet. Derfor vil vi nu forankre præsentationen i et lille konkret eksempel (idet vi beder om den utålmodige læsers overbærenhed), nemlig en verden, kaldet *Tetra*, med fire beboere.

Som det ses, har Tetras beboere nogle individuelle træk som gør det muligt for dem selv og os at kende forskel på dem: Nogle er kvinder, nogle er muslimer, nogle er hvide, etc. Enhver delmængde af Tetras beboere kan karakteriseres ved én bestemt egenskab; A og B udgør Tetras muslimer; B, C og D udgør Tetras hvide befolkning, og så videre (af typografiske grunde bruger vi i teksten bogstav 'A' for individet ved navn "Ane", osv.). Vi forenkler derfor begrebsinventaret ved at sætte lighedstegn mellem 'en egenskab' og 'en delmængde af Tetras beboere'; vi vil i flæng tale om 'egenskaben *muslim*' og {A,B}. Læseren kan overtyde sig selv om at de seksten mulige delmængder af Tetras beboere svarer til netop disse seksten egenskaber:

Egenskaber = {trist, skægget, kristen, tyk, lille, mand, hvid, sort, kvinde, stor, tynd, muslim, skægløs, glad, menneske, dyr}

Bemærk specielt de to sidstnævnte egenskaber; egenskaben *menneske* svarer til mængden bestående af samtlige Tetras beboere, mens egenskaben *dyr* svarer til mængden \emptyset , for der er ingen dyr i Tetra (til at betegne den tomme mængde kan vi naturligvis vælge en hvilken som helst typebetegnelse uden repræsentanter i Tetra: møbel, frugt, køretøj, planet ...). Prøv at afgøre hvilke af disse udsagn der er sande i Tetra:

Alle muslimer er kvinder
 Enhver med skæg er kristen
 Enhver kristen har skæg
 Ingen muslim er både kvinde og tyk
 Der er en trist muslim
 To mennesker er tynde

ORD OG SÆTNINGSDELE

Adjektiver og appellativer, såsom hhv. 'trist' og 'kvinde', benævner *egenskaber*. Bemærk at også verbalsyntagmer (VP, *verb phrase*) benævner egenskaber: 'har skæg', 'er en tyk muslim'. Også et VP benævner en mængde af individer. I den formel-semantiske tradition skelner man ikke stærkt mellem VP'er, adjektiver og appellativer, og det er da også en almindelig sproglig erfaring at man ofte kan oversætte mellem disse tre kategorier. Man kan enten bruge de morfosyntaktiske transformationer som sproget selv tilbyder:

[[er muslim]] = [[muslimsk]] = [[muslim]]

eller man kan omskrive med uafhængige leksemer

[[følger Koranens bud]] = [[muhamedansk]] = [[islamit]]

Vi benytter notationen $[[X]]$ til at betegne betydningen af X . Alle de seks konstituenten herover er synonyme, skønt de tilhører forskellige ordklasser, fordi de alle benævner én og samme mængde af individer.

Den sidste sætningsdel som vi kommer ind på i denne introduktion, er nominalsyntagmet, også kendt som NP (*noun phrase*). NP'et er selve krumtappen i den følgende analyse af den danske der-konstruktion. Dets semantik er mere kompliceret end de andre kategoriers, idet NP'et benævner en *mængde af egenskaber*. Tag som eksempel NP'et 'alle mænd'; dette NP benævner de egenskaber i Tetra som samtlige mænd har, nemlig {mand, hvid, glad, menneske}. NP'et 'ingen mænd' benævner, tilsvarende, de egenskaber som ingen af mændene har, nemlig {trist, sort, kvinde, dyr}.

[[alle mænd]]	=	{mand, hvid, glad, menneske}
[[en mand]]	=	{skægget, kristen, tyk, lille, mand, hvid, stor, tynd, muslim, skægløs, glad, menneske}

[[én mand]]	=	{skægget, kristen, tyk, lille, stor, tynd, muslim, skægløs}
[[ingen mænd]]	=	{trist, sort, kvinde, dyr}
[[ingen mennesker]]	=	Ø
[[Carl]]	=	{skægget, kristen, mand, hvid, stor, tynd, glad, menneske}

Der er forskel på betonet 'én' og ubetonet 'en'. Udsagnet 'én mand er glad' er falsk i Tetra, mens udsagnet 'en mand er glad' er sandt; hvis man foretrækker det, kan man også realisere det ubetonede 'en' som 'mindst én' (i øvrigt betragtes 'en' og 'nogle' som synonymer).

Bemærk at $[[\text{alle mænd}]] \cap [[\text{ingen mænd}]] = \emptyset$; der er naturligvis ingen egenskab som alle mænd har, samtidig med at ingen mænd har den. De to mængder $[[\text{alle mænd}]]$ og $[[\text{ingen mænd}]]$ siges at være *disjunkte*, fordi de ikke har noget fælles element. Naturligvis er også $[[\text{en mand}]] \cap [[\text{ingen mænd}]] = \emptyset$; men disse to mængder er ikke blot disjunkte, de er *komplementære*: enhver egenskab er enten element i $[[\text{en mand}]]$ eller i $[[\text{ingen mænd}]]$, eller med andre ord: Det gælder for enhver egenskab E (udtrykt som VP) at enten gør den udsagnet 'en mand E ' sandt og udsagnet 'ingen mænd E ' falsk – eller vice versa.

En mængde som {tynd, glad} kan man benævne med mange forskellige NP'er: 'alle tynde og glade individer', 'alle glade mennesker der er tynde', 'alle tynde mennesker der er glade', 'de der hverken er tykke eller triste', 'alle undtagen kristne kvinder og muslimske mænd', 'begge store mennesker'. Alle disse NP'er er altså synonyme i Tetra; de kan frit udveksles i ethvert udsagn om Tetra, uden at sandhedsværdien ændrer sig.

Den formelle semantik har, som det ses, et meget veldefineret begreb om synonymi, hyponymi, komplementaritet, absurditet, tautologi – egenskaber som i høj grad er bevaret, når man skalerer model Tetra op til den virkelige verdens dimensioner.

Tabellen herunder opsummerer de vigtigste definitioner.

SYNTAKTISK KATEGORI	BENÆVNELSE (DENOTATION)	EKSEMPEL
AP (adjektiv)	egenskab	'lille'
AP (adjektivsyntagme)	egenskab	'lille og glad'
N (appellativ)	egenskab	'muslim'
N (appellativsyntagme)	egenskab	'lille, glad muslim'
VP (intransitiv verbal)	egenskab	'smiler'

VP (verbalsyntagme)	egenskab	'har skæg'
NP (proprium)	mængde af egenskaber	'Ane'
NP (determinativsyntagme)	mængde af egenskaber	alle muslimer'

'egenskab' er ækvivalent med 'mængde af individer'.

TEORIEN OM GENERALISEREDE KVANTORER

Et NP denoterer (benævner) altså en mængde af egenskaber. I denne tolkning kaldes NP'et for en *generaliseret kvantor*, og tolkningen selv kaldes Teorien om Generaliserede Kvantorer (GQ, *Generalised Quantifier Theory*)². GQ-teoriens idégrundlag findes allerede i den amerikanske logiker Richard Montagues klassiske arbejder fra omkring 1970, men den fuldt udbyggede teori (som vi bruger i analysen af der-konstruktionen) blev først præsenteret i 1981 af Jon Barwise og Robin Cooper i artiklen "Generalized Quantifiers and Natural Language".

GQ-teorien har en simpel procedure til at afgøre en sætnings betydning, forudsat at sætningen kan deles op i et NP (subjekt) og et VP (prædikation); hvis egenskaben $\llbracket VP \rrbracket$ er element i den generaliserede kvantor $\llbracket NP \rrbracket$, så er sætningen sand, i modsat fald er sætningen falsk. At 'alle mænd er glade' er et sandt udsagn i Tetra ser man af at $\llbracket \text{glad} \rrbracket \in \llbracket \text{alle mænd} \rrbracket$. Proceduren er den samme når VP'et er bygget op om et transitivt verbum, såsom 'beundrer'. Lad os antage at A og D beundrer hinanden i Tetra, mens C beundrer A uden at blive genbeundret. VP'et 'beundrer en kvinde' denotere mængden $\{A, C\}$; for at evaluere sætningen 'ingen mænd beundrer en kvinde', skal man altså afgøre om $\llbracket \text{beundrer en kvinde} \rrbracket \in \llbracket \text{ingen mænd} \rrbracket$. Mængden $\llbracket \text{ingen mænd} \rrbracket$ består af de egenskaber som ingen mænd har, altså $\{ \{A\}, \{D\}, \{A, D\}, \emptyset \}$; her savner man egenskaben $\{A, C\}$, og altså er sætningen 'ingen mænd beundrer en kvinde' et falsk udsagn i Tetra.

GQ-teoriens opskrift på semantisk evaluering er både enkel og smuk, betragtet som formelt system; men så snart man bevæger sig uden for Tetra – ud i den virkelige verden – er det ret ubekvemt at skulle opregne totaliteten af egenskaber bare for at kunne afkode en simpel meddelelse der begynder med 'nogle mennesker...'. Hvor mange egenskaber kan man ikke foreslå som haves af mindst ét menneske i verden!

Derfor har natursprogets determinativer nogle semantiske begrænsninger ved sig som letter evalueringsbyrden. Som vi vil argumentere for i det følgende, er det netop disse begrænsninger som motiverer restriktionen på determinativet i danske der-sætninger.

SEMANTISKE BEGRÆNSNINGER I NATURSPROGETS DETERMINATIVER

Samtlige de naturlige sprogs determinativer er *positivt-ekstensionelle*. For at finde ud af om sætningen 'alle mænd ryger' er et sandt udsagn eller ej, behøver vi kun at betragte mængden af *mænd* og mængden af *rygere*; hvad verden rummer af *kvindelige ikke-rygere* – om nogen overhovedet – spiller ingen rolle i evalueringen af \llbracket alle mænd ryger \rrbracket . I sætninger af typen ' $DET_{POS-EXT} N VP$ ' gælder det at uanset hvilket af sprogets determinativer vi sætter ind for $DET_{POS-EXT}$, afhænger evalueringen aldrig af individer udenfor mængderne $\llbracket N \rrbracket$ og $\llbracket VP \rrbracket$ (også kaldet *N* og *VP*'s positive ekstension). Det kan man kontrollere ved at sætte $DET_{POS-EXT} = \text{talrige/nogle/visse/tre/begge/ingen}$. At denne restriktion letter den semantiske procedure betragteligt, ses allerede i de simpleste udsagn om Tetra, som fx 'en kvinde er tynd', $\llbracket \text{er tynd} \rrbracket \in \llbracket \text{en kvinde} \rrbracket$. I sin fulde ekstension ser udsagnet sådan ud:

$$\llbracket \text{en}_{DET} \text{ kvinde er tynd} \rrbracket =$$

$$\{A, C, D\} \in \{ \{D\}, \{C, D\}, \{B, C\}, \{B, C, D\}, \\ \{A\}, \{A, D\}, \{A, C\}, \{A, C, D\}, \{A, B\}, \{A, B, D\}, \{A, B, C\}, \{A, B, C, D\} \}$$

Af restriktionen på determinativet ved man at udsagnets sandhedsværdi er bevaret, selv om man lader alle tykke mænd ude af betragtning:

$$\llbracket \text{en}_{POS-EXT} \text{ kvinde er tynd} \rrbracket =$$

$$\{A, C, D\} \in \{ \{D\}, \{C, D\}, \{C\}, \{A\}, \{A, D\}, \{A, C\}, \{A, C, D\} \}$$

Udover at være positivt-ekstensionelle er de sproglige determinativer også *konservative*. Det vil sige at betydningen af ' $DET_{KONS} N VP$ ' er uafhængig af *N*'s negative ekstension. Prædikationer om 'alle/nogle/tre/ingen hvide' kan jo evalueres også af den som intet ved om verdens sorte befolkning. En simpel prøve på konservativitet har man ved at sammenligne sætningerne ' $DET_{KONS} N VP$ ' og ' $DET_{KONS} N \text{er } N \text{der } VP$ '; hvis de betyder det samme i alle verdener, er DET et konservativt determinativ, og ellers ikke. Prøv for eksempel at sammenligne 'alle mænd ryger' med 'alle mænd er mænd der ryger'; man kan ikke foreslå en verden hvori det ene udsagn er sandt, men det andet falsk, og dette gælder uanset hvilket determinativ man sætter ind for DET .

Konservativitet er en endnu mere effektiv begrænsning end ekstensionalitet. Betragt igen sætningen 'en kvinde er tynd'; at determinativet 'en' er

konservativt, giver licens til at lade alle Tetras mænd ude af betragtning og reducere udsagnet helt ned til

$$\llbracket \text{en}_{\text{KONS}} \text{ kvinde er tynd} \rrbracket = \{A, D\} \in \{ \{D\}, \{A\}, \{A, D\} \}$$

Det er værd at nævne at de to restriktioner, positiv-ekstensionalitet og konservativitet, ikke er logisk nødvendige. Man kan let designe et determinativ som fx ikke er konservativt – såsom det hypotetiske determinativ *nogle-u-*, som bruges i sammenhængen ‘nogle-u- kristne er glade’ med samme betydning som ‘nogle individer der ikke er kristne, er glade’. At dette determinativ ikke er konservativt, ser man let ved at sammenligne ‘nogle-u- kristne er glade’ med ‘nogle-u- kristne er glade kristne’; det første udsagn er jo sandt i Tetra, hvorimod det sidste er falsk i alle verdener (= absurd). De postulerede begrænsninger er altså ikke bare følgevirkninger af de formelle definitioner, de *er* reelle universalier – i alt fald indtil der en dag findes et modeksempel i et af verdens sprog.

STÆRKE OG SVAGE DETERMINATIVER

GQ-teorien er før blevet anvendt til at beskrive restriktionen på determinativet i der-sætninger. B&C påpeger en generalisering, nemlig at determinativet i den engelske ‘there BE *DET NX*’-sætning altid er *svagt*³. På dansk gælder det, tilsvarende, at determinativet i sætninger af typen ‘der *V DET NX*’ er *svagt*. De danske svage determinativer omfatter ‘nogle’, ‘to’, ‘mange’, ‘få’, ‘en’, ‘ingen’, og desuden sammensatte determinativer som ‘mindst to’ og ‘netop tre’. Fælles for de svage determinativer er at de, indsat i en sætning af typen ‘*DET*_{SVAG} *N* er *N*’, danner et *modelafhængigt* udsagn. Et eksempel er udsagnet ‘to mænd er mænd’, som er sandt i Tetra, men falsk i verdener med kun én mand; udsagnet ‘nogle sorte kristne er sorte kristne’ er falsk i Tetra, fordi der slet ingen sorte kristne er – i andre verdener, ikke mindst den virkelige, er samme udsagn sandt. ‘Ikke én kvinde er kvinde’ er sandt på Jupiter, men falsk på Jorden.

I modsætning til de svage determinativer har man, ikke overraskende, de *stærke*, fx ‘alle’, ‘enhver’, ‘ikke alle’, ‘begge’, ‘den’. Et stærkt determinativ *DET*_{STÆRK} er enten *positivt* eller *negativt*, afhængigt af om ‘*DET*_{STÆRK} *N* er *N*’ er tautologisk eller absurd – i begge tilfælde er betydningen *modeluafhængig*. Determinativet ‘ikke alle’ er således stærkt negativt, fordi ‘ikke alle kvinder er kvinder’ er et falsk udsagn i enhver verden. Barwise & Cooper

1981 regner definitte NP'er som 'den eneste', 'begge N_{def} ', 'de syv N ', 'hun' osv. for stærkt determinerede, fordi de *præsupponerer* netop så-og-så mange individer i konteksten. Efter Barwise & Coopers bestemmelse kan den generaliserede kvantor 'begge kvinder' altså kun evalueres i en model⁴ med netop 2 kvinder – og i enhver sådan er udsagnet 'begge kvinder er kvinder' naturligvis tautologisk.

I danske (og engelske) der-sætninger kan de stærke determinativer kun bruges under ganske bestemte betingelser, i modsætning til de svage som er langt friere distribueret.

der er adskillige/nogle/et-fåtal-af/58.821/ingen/0 muslimer på Grønland
 ? der er alle/næsten-samtlige/de-færreste/begge/ikke-alle muslimer på Grønland
 ? der er enhver/Bo/muslimerne/muslimen på Grønland

(*'0' er nulmorfemet, dvs. realiseres ikke*)

Disse systematiske forskelle har, i følge Barwise & Cooper, at gøre med der-sætningens informationsindhold. Bygger man en der-sætning op omkring et *stærkt* determinativ, så har man et udsagn som er enten tautologisk eller absurd, altså i begge tilfælde et udsagn som ikke giver nogen information om modellen. En sætning som 'der er alle enhjørninge' er jo lige sand (eller mærkelig) uanset verdens beskaffenhed; sætningen 'der er ikke alle enhjørninge' er absurd, idet den udsiger at 'der er mindst én enhjørning som ikke er'. Selvom disse sætninger måske ikke ligefrem er ugrammatiske, så er de informationsløse og dermed unyttige i de fleste praktiske sammenhænge.

Uanset at Barwise & Coopers forklaring har noget for sig, så forudsiger den ikke at man faktisk *ser* stærke determinativer i visse danske der-sætninger. Barwise & Cooper omtaler kun en undergruppe af den engelske there-construction, nemlig 'there BE $DET N$ ', uden komplementer og adverbialer; deres forklaring af modsætningen svag/stærk fremstår som en torso, hvad de da også selv erkender:

This hardly constitutes an explanation of the dichotomy, but the weak/strong distinction is clearly relevant to any explanation of this phenomenon (Barwise & Cooper 1981:183).

I vores sammenhæng er det specielt uheldigt at konstruktionen 'der VN_{def} ...' forbydes *brute force*, med henvisning til et vagt formuleret princip om

præsupposition – ikke det bedste udgangspunkt for vores videre analyse af netop der-konstruktioner med definit subjekt.

SYMMETRISKE DETERMINATIVER

En anden forklaring af restriktionen i der-sætninger er præsenteret i Jan van Eijck 1991 – også inden for GQ-teorien. Han hævder at det ikke er restriktionen *svag* der er relevant, men derimod restriktionen *symmetrisk*.

Determinativerne kan opdeles i to grupper efter hvilken relation der består mellem $\llbracket N \rrbracket$ og $\llbracket VX \rrbracket$ i sætningen 'der *VDET NX*'. Er determinativet *DET* symmetrisk, så er udsagnets sandhedsværdi uforandret når konstituenterne '*N*' og '*VP*' bytter plads i sætningen (modulo betydningsbevarende transformationer). Determinativet 'ingen' er symmetrisk; det ser man af at de to udsagn 'ingen muslimer bor på Grønland' og 'ingen grønlandske indbyggere er muslimer' er synonyme i alle modeller. Determinativet 'alle' er derimod ikke-symmetrisk, for der findes modeller hvor 'alle muslimer bor på Grønland' ikke er synonymt med 'alle grønlandske indbyggere er muslimer'. I en sætning som 'to mænd har skæg' behøver man således kun at se på $\llbracket \text{mand} \rrbracket \cap \llbracket \text{har skæg} \rrbracket$ for at afgøre om der findes to elementer her. I sætningen 'alle mænd har skæg' er det derimod ikke nok at kigge på $\llbracket \text{mand} \rrbracket \cap \llbracket \text{har skæg} \rrbracket$ – man må samtidig sikre sig at $\llbracket \text{mand} \rrbracket \setminus \llbracket \text{har skæg} \rrbracket = \emptyset$, altså at mængden af mænd *undtaget* de skæggede er tom.

SVAG ELLER SYMMETRISK

Svag eller symmetrisk – hvilken restriktion er den mest anvendelige?

Det er ikke let at foreslå et hypotetisk determinativ som er symmetrisk uden at være svagt, eller svagt uden at være symmetrisk, så i praksis er det en smagssag om man foretrækker van Eijck eller Barwise & Coopers forslag. I vores sammenhæng er van Eijck's det mest attraktive, fordi *symmetri* let kan indgå i et inklusionshierarki med de øvrige restriktioner vi har opstillet for determinativer:

logisk mulige determinativer \supset
positivt-ekstensionelle \supset
konservative \supset
symmetriske \supset
sprogliche determinativer

I et Venn-diagram ser man let hvordan hvert skridt nedad i hierarkiet gør restriktionen mere effektiv, ved at formindske den del af diskursuniverset man behøver at tage i betragtning ved den semantiske evaluering (se fig. 2).

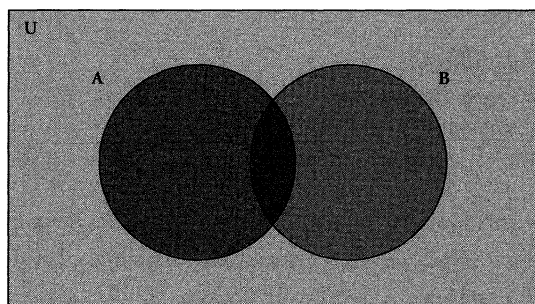
Som vi skal se, har symmetrirestriktionen to ekstra fordele, foruden den formelle elegance. Dels kan den umiddelbart forklare en skødesynd i den danske grammatiske tradition; dels lader den sig ret let generalisere til at dække danske der-sætninger med definit subjekt.

Vi har nu begrebsapparatet næsten klar. Men inden vi formulerer en GQ-regel for den danske der-konstruktion, må vi komme en mulig misforståelse i forkøbet.

ÆGTE OG UÆGTE DETERMINATIVER

Det er en fast forestilling i den formel-semantiske tradition at alle sprogets determinativer er konservative. Men hvad nu med sætningerne '*kun* mænd ryger' versus '*kun* mænd er mænd der ryger'? Den første af disse er jo falsk i Tetra, mens den sidste er sand i alle verdener (= tautologisk) – er så ikke '*kun*' et modbevis mod hypotesen at alle determinativer er konservative? Ikke helt; '*kun*' kan nok optræde i en form så det ligner et determinativ, men det skyldes snarere at '*kun*' er polymorft og blandt sine mange muligheder også har den at slutte sig til et nominal. Generelt har pseudodeterminativer som '*kun*', '*også*', '*netop*', '*endda*', '*selv*', '*i alt fald*' en distribution som afviger stærkt fra determinativernes.

FIGUR 2

Hvert lysere område indbefatter alle mørkere områder

■ = non-ekstensionelle

■ = konservative

■ = positivt ekstensionelle

■ = symmetriske

kun/også/*alle/*tre Bo/nogle/dagligt/halvt/nødig/måske/hvisket/låne ...
 *kun/*også/alle/tre gik hjem

Vi vender tilbage til disse *uægte determinativer* – de spiller en vigtig rolle i analysen af der-konstruktionen herunder (under navnet *fokuserende adverbialer*).

De uægte determinativer kan kendes ved at de kan stå som komplementer til de ægte. Uægte determinativer, såsom 'næppe', 'kun', 'mange' og 'omtalte', kan alle stå som komplement til det ægte determinativ 'de' – disse fire endda på samme tid.

ikke/næppe/aldrig/0 kun/også/0 de_{DET} mange/få/0 omtalte/0 muslimer.

Her følger et par eksempler hvor $DET_{UÆGTE}$ ses ikke at være symmetrisk.

'der er mange myrer på mit kontor'
 [[mange entiteter på mit kontor er myrer]] = SAND
 [[mange (af verdens) myrer er på mit kontor]] = FALSK

'der er kun få filantroper i verden'
 [[kun få i verden er filantroper]] = SAND
 [[kun få filantroper er i verden]] = FALSK

Generelt er de uægte determinativer svære at passe ind i de kategorier vi har stillet op herover – det ser man tydeligt ved at forsøge at rubricere 'kun'. Som nævnt herover er 'kun' ikke konservativ. Man kunne da spørge: er 'kun' så *anti*-konservativ? Kan man – i sætningen 'kun *N VP*' – nøjes med at betragte *N*'s *negative* ekstension?

1. kun kvinder inhalerer
2. kun børn i følge med voksne
3. kun en mand kan sige noget så dumt
4. New Math – it's so simple that only a child can do it [Tom Lehrer]

Hvis 'kun' var anti-konservativ, så skulle det første udsagn være sandt i verdener hvor ingen inhalerer; det virker ikke indlysende. Hvis eksempel 2 stod på et skilt i en biograf, og lille-Bo og hans far blev afvist med ordene 'dreng har ingen adgang', så ville det være passende at protestere – altså synes skiltet, samtidig med at det forbyder børn-uden-ledsagere, at give adgangsret til børn-*med*-ledsagere. Hvis denne tolkning er rigtig, så er

anti-konservativitet modsagt på denne forekomst af 'kun'. I de to sidste eksempler er en anti-konservativ læsning måske mindre urimelig: Eksempel 3 indebærer ikke nødvendigvis en påstand om hvor mange mænd der sigtes til (alle? nogle? kun den tiltalte?). New Math-eksemplet implikerer vel ikke at samtlige børn *kan* gøre det – blot at ingen voksne kan?

Den forsigtige konklusion bliver at 'kun' ikke er konservativ, men heller ikke gennemført anti-konservativ; ikke symmetrisk, men heller ikke anti-symmetrisk. Generelt har de uægte determinativer en langt mere ulden pragmatik end de ægte; de interagerer med konteksten på subtile måder og lader sig ikke så let analysere med simple mængdebetragtninger.

SYMMETRIPOSTULATET FOR DANSKE DER-KONSTRUKTIONER

Symmetripostulat for den danske der-sætning (foreløbig version)

For der-sætninger af typen 'der $VDET NX$ ', hvor DET er et ægte determinativ, gælder:

$$[[VX]] \in [[DET]]([M]) \equiv [M] \in [[DET]]([VX])$$

($[[A]]([B])$ ' svarer til $[[A B]]$ ', men er mere stringent)

Hermed forlader vi den formel-semantiske tradition for en stund. Men først vil vi lige rekapitulere: De formelle analyser forklarer determinativrestriktionen i der-sætninger som en anvisning på hvilke dele af diskursuniverset man kan ignorere, når et udsagn skal evalueres. Disse analyser har stringente definitioner og – med små verdener og simple sætninger – også gode forudsigelser. Men os bekendt er der endnu ikke givet formel-semantiske forklaringer på data som disse:

der er kun/også desserten
der er desserten tilbage
? der er desserten

Sådanne fænomener er imidlertid blevet analyseret inden for andre teorier, ikke mindst dem der inddrager sætningens informationsstruktur.

INFORMATIONSTRUKTUR

Man kan ikke tale om *teorien* om informationsstruktur – der er en stor familie af teorier, med let afvigende definitioner. I én fremtrædende teori deler man sætningen op i *topic* og *comment*; med *topic* menes det der siges noget om, mens *comment* er det der udsiges om *topic*. I en sætning som ‘Carl er høj’ er ‘Carl’ således *topic*, mens ‘er høj’ er *comment*.

I en anden tradition deler man i stedet sætningen op i *focus* og *background*, idet man her går ud fra en inddeling i allerede bekendt information (*background*) og ny information (*focus*). På spørgsmålet ‘hvem er højere end Bo?’ kan man svare ‘Carl er højere end Bo’ og ‘det er Carl der er højere end Bo’ – i disse sætninger er ‘Carl’ altså *focus*, mens resten er *background*. I kontrast til sætninger med markeret informationsstruktur har en sætning som ‘Se! Carl er jo højere end Bo!’ en umarkeret struktur. Forskellen på *topic/comment* og *focus/background* kan ses i følgende eksempel:

Hvem er Carl højere end?	<u>Carl</u> <i>topic</i>	<u>er højere end Bo</u> <i>comment</i>
	<u>Carl er højere end</u> <i>background</i>	<u>Bo</u> <i>focus</i>

Der er mange andre teorier om informationsstruktur, lige fra den klassisk-strukturalistiske Tema-Rema, til moderne psykologvistisk baserede teorier, med Clark og Haviland’s “Comprehension and the Given-New Contract” som et ofte citeret højdepunkt (Clark & Haviland 1977). I nyere tid er der gjort væsentlige forsøg på at samle de mange løse ender i den pragmatiske tradition i en syntese med den formelle semantik; her er Engdahl og Vallduví’s arbejde førende (Vallduví & Engdahl 1995).

I denne artikel vil vi dog holde os inden for informationsteoriernes main stream og inddrage nogle traditionelle *topic-comment* og *focus-background* analyser.

DAHL OG HELTOFT

I artiklen “Topic-Comment Structure Revisited” (Dahl 1974) foreslår Östen Dahl en opdeling i to sætningstyper: dem der tildeler egenskaber til individer (“classical quantification”), hvor subjektet er sætningens *topic*:

“some students were in the corridor”

og dem der beskriver en situation (“non-classical quantification”), hvor der ikke er noget topic:

“there were some students in the corridor”

Efter Dahls bestemmelse er det grammatiske subjekts væsentligste funktion at være sætningens topic. Det der så sker i topic-løse sætninger, betegner Dahl som ‘subject-downgrading’ eller ‘detopicalization’, og han mener at det netop er der-konstruktionens særkende at den nedtoner subjektet. Også i andre sprog har man det samme fænomen; der er ganske vist små forskelle mellem den danske der-konstruktion og dens nærmeste slægtninge i fx tysk, fransk, svensk og engelsk; tysk tillader således definite determinativer i det nedtonede subjekt, mens engelsk kun tillader ganske få verbaler. Men fælles for dem alle er dog at subjektet aldrig kan være sætningens topic.

Med udgangspunkt i Dahls begreber om topic, focus og background udvikler Lars Heltoft en teori om der-konstruktionen i artiklen “The Pragmatic Syntax of Danish Der-constructions” (Heltoft 1986). Artiklens grundprincip er at der findes to typer af der-konstruktioner, kaldet *kategorielle prædikationer* og *situativer*. Her er først nogle eksempler på kategorielle prædikationer:

der var champagne, der var hummer, der var kaffe og cognac (til middagen)
der var Bo, og der var alle dine konkurrenter (til stede ved receptionen)
der er kun dig og mig (skrig du blot, ingen hører dig)

Han: og så var der ham fra Den Spanske Borgerkrig [Heltoft]
Hun: ja, ham var der også

der var ham og ham alene [Heltoft]

Kategorielle prædikationer som disse er, typisk, svar på spørgsmål der siger direkte til det egentlige subjekt. Det er det egentlige subjekt der er bærer af den nye information i sætningen; subjektet er altså focus, mens resten af sætningen er background og ofte mere eller mindre reduceret. Den kategorielle prædikation er karakteriseret ved at placere en eller flere diskursreferenter i forhold til en mængde. Referenterne hævdes enten at

tilhøre en bestemt mængde, eller mængden siges at indeholde referenterne, eller referenterne udgør hele mængden.

Categorical predications:	R (referent) belongs to P (set)	
	R is P	
and the converse	P contains R	[Heltoft]

I kategorielle prædikationer optræder kopulaet 'være' med valensrammen VÆRE (*ENTITY, ATTRIBUTE / CLASS*).

Den anden type af der-sætninger, situativerne, beskriver ofte processer, tilstande og hændelser, eller med Heltofts term: *second order entities*. Et eksempel er de lokativiske situativer, hvor kopula har valensrammen VÆRE (*ENTITY, PLACE*): 'der er blomster i min have, der er øller på mit bord'.

De situative der-sætninger tillader ikke, i modsætning til de kategorielle, definite NP'er som egentligt subjekt. Det skyldes at situative der-sætninger er topic-løse sætninger. Når der ikke er noget topic, kan subjektet ikke være definit, for et udsagn kan ikke både introducere en situation og samtidig relatere præsupponerede genstande til denne situation. I stedet er hele sætningen focus, idet også verbet bidrager med ny information. Der er altså ingen background. Heltoft giver som eksempel den lokativiske der-sætning 'der er mus i badekarret'; denne sætning kan fungere som svar på en række helt forskellige spørgsmål:

Hvad skrider du for?
Hvorfor låner du ikke din tantes sommerhus?
Hvad er der, efter din mening, i den værste af alle verdener?

Mindre godt fungerer 'der er mus i badekarret' som svar på

Hvor er der mus?
Hvad er der i badekarret?

netop fordi referenterne *mus* og *badekar* her bliver introduceret i spørgsmålet.

Alligevel finder man situativer med definit subjekt: 'i kassen var der pengene og de ubetalte regninger'. Det skyldes, ifølge Heltoft, at situativen

her er blevet *omkategoriseret* som kategoriel; det viser sig nemlig at de situationer der kan have definit subjekt, netop er dem som opfylder de kategorielle der-sætningers krav til informationsstrukturen – nemlig at subjektet er focus. Heltoft giver nogle eksempler på omkategoriserede situationer:

<u>der KOMMER</u>	<u>i hvert fald OLE</u>
<i>background</i>	<i>focus</i>

(kun som svar på: hvem kommer?, ikke på: hvad med Ole?)

<u>i hvert fald OLE</u>	<u>kommer</u>
<i>focus</i>	<i>background</i>

<u>der KOMMER</u>	<u>OLE</u>
<i>background</i>	<i>focus</i>

<u>OLE</u>	<u>KOMMER</u>
<i>focus</i>	<i>background</i>

hvorimod sætninger der er almindelige situationer, hvor hele sætningen er focus, ikke er korrekte når NP'et er definit:

der kommer PENGES
focus

? der kommer OLE/HAN/ALLE
focus

Som Heltoft påpeger, kan man bruge topikalisering til at markere et element som background.

i kassen er der pengene
? der er pengene i kassen

I den første sætning er adverbialet 'i kassen' topikaliseret og tolkes derfor, ifølge Heltoft, som background (verbal- eller sætningsadverbial), mens det i det andet tilfælde er focus (lægger sig til subjektet). For at definitte subjekter skal være tilladt i situationer, kræves altså at eventuelle stedsadverbialer står som background. Dette kan enten ske ved at gøre stedsadverbialet til topic:

[Heltoft]

<u>tilbage på taget sad der</u>	<u>storkehunnen</u>
<i>background (topic)</i>	<i>focus</i>

eller ved at indsætte et *fokuserende adverbial* i sætningen, idet dette tvinger stedsadverbialet ud af focus og over i background

<u>der sad</u>	<u>kun/også/netop storkehunnen</u>	<u>tilbage på taget</u>
<i>background</i>	<i>focus</i>	<i>background</i>

Disse såkaldte fokuserende adverbialer har et semantisk særpræg ved at karakterisere den mængde som subjektets referent siges at tilhøre eller udgøre. NP'et 'kun storkehunnen' meddeler at individet S benævnt 'storkehunnen' tilhører en mængde U, men det meddeler samtidig at U har elementer udover S som ikke kan benævnes 'storkehun'. Hvis dette modsiges af konteksten omkring 'kun', så mister diskursen sin kohærens – det ser man et eksempel på i denne lille fortælling: "Lille-Noah havde sin egen ark, med bare ét dyr; nemlig en storkehun, som byggede rede på arkens tag. Da Lille-Noah landede på Ararat, sad der *kun* storkehunnen tilbage på taget". Kohærensen kan let genoprettes ved at ændre 'ét dyr' til 'to dyr', samt 'en storkehun' til 'et storkepar' – dermed gælder nemlig $U \setminus \{S\} \neq \emptyset$.

Andre eksempler på fokuserende adverbialer er 'også *N*', 'netop *N*', 'i alt fald *N*', 'hverken *N1* eller *N2*', 'både *N1* og *N2*'.

A:- hvad fik I?

B:- der var hverken/?ikke vådt eller tørt

(implikation: Disse to dele udtømmer mulighederne – altså: vi fik ingenting!)

A:- blev afhandlingen rost?

B:- der var også/?0 kritik

(implikation: Der var noget ud over kritik – altså: kritik og ros)

HELTOFTS OMKATEGORISERING OMKATEGORISERET

Vi mener ikke at man behøver Heltofts hypotese om en *omkategorisering* af situative der-sætninger med definit subjekt. Man kan nøjes med begreber som allerede findes i GQ-beskrivelsen af der-sætningen med indefinit subjekt. Sammenligner man Heltofts kategorielle der-sætninger og situationer med definit determineret subjekt, har de nogle fælles træk:

- de er uden topic (qua der-sætninger)
- det egentlige subjekt er focus (anomalt for definite NP'er)
- resten er background, enten grammatisk realiseret (fx et fokuserende adverbial) eller som information præsupponeret i konteksten – eller en kombination af de to.

Hermed er vejen banet for en evalueringsregel i GQ-termer. Vores analyse støtter ikke den traditionelt-syntaktiske opfattelse af 'der' som et formelt *subjekt*; snarere ser vi 'der' som et formelt *objekt*, et pronomen der binder sig til en mængde i konteksten og indgår i prædikationen.

Evalueringsregler for danske sætninger

E-1. Denotationen af danske ikke-eksistentielle sætninger af typen ' $DET\ N\ V\ X$ ' er $\llbracket V\ X \rrbracket \in \llbracket DET \rrbracket(\llbracket N \rrbracket)$, hvor X er verbalets komplement, samt eventuelle adjunktioner – dvs.: 'resten af sætningen'; X behøver ikke at være udfyldt (hvis V er intransitivt).

E-2. Denotationen af danske eksistentielle sætninger af typen ' $der\ V\ DET\ N\ X$ ' er $\llbracket N \rrbracket \in \llbracket DET \rrbracket(DOMAIN \cap \llbracket V\ X \rrbracket)$, hvor X er som herover, og mængden $DOMAIN$ er præsupponeret i konteksten; hvis subjektet er indefinit determineret, er $DOMAIN$ lig med diskursuniverset.

E-1 er den almindelige GQ-regel for ikke-eksistentielle sætninger. E-2 er den nye der-regel; den evaluerer der-sætningen ved at dissekere subjektet og flytte dets determinativ, sådan at det kvantificerer – ikke over subjekt-mængden $\llbracket N \rrbracket$ – men over $DOMAIN$ og $\llbracket VP \rrbracket$, altså over det som i Heltofts terminologi er background. 'Der' fungerer som en kontekstanafør, altså et pronomen som henviser til en mængde præsupponeret i konteksten. Denne mængde indgår i prædikationen på lige fod med verbets komplement og adjunktioner, og spiller altså den samme semantiske rolle som et typisk grammatisk objekt?

DER-SÆTNINGER MED INDEFINIT SUBJEKT

I de næste to afsnit går vi tæt på den formelle tolkning af reglerne herover – disse to afsnit kan springes over hvis man blot vil orientere sig i selve postulatet om supersymmetri.

Når E-2 bruges på klassiske der-sætninger med indefinit subjekt, er reglen ganske konventionel; den implementerer blot van Eijcks symmetripostulat. Det eneste nye er den eksplicitte reference til diskursuniverset, som i andre GQ-analyser ofte er underforstået.

1. 'to kvinder deltager i alle kurser' [efter Sundman 1980]
 $\llbracket \text{deltager i alle kurser} \rrbracket \in \llbracket \text{to} \rrbracket (\llbracket \text{kvinde} \rrbracket)$

2. 'der deltager to kvinder i alle kurser' [efter Sundman 1980]
 $\llbracket \text{kvinde} \rrbracket \in \llbracket \text{to} \rrbracket (U_{\text{DIS}} \cap \llbracket \text{deltager i alle kurser} \rrbracket)$

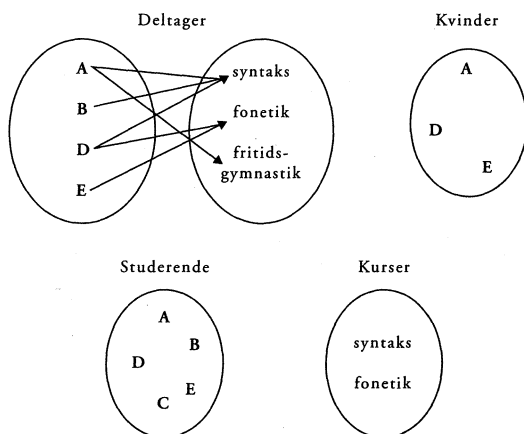
3. 'der er to kvinder der deltager i alle kurser'
 $\llbracket \text{kvinder der deltager i alle kurser} \rrbracket \in \llbracket \text{to} \rrbracket (U_{\text{DIS}} \cap \llbracket \text{eksisterer} \rrbracket)$

4. ?'der følger to kvinder alle kurser'

(U_{DIS} er diskursuniverset)

Bemærk at vi har en god analyse af der-kløvningen 'der er *DET N* der *VP*' (eksempel 3) – uden at have forberedt den konstruktion specielt. E-reglerne forudsiger en *lighed* mellem sætning 1 og sætning 3, nemlig at de er synonyme i snæver forstand (sande i de samme verdener). Men reglerne forudsiger også en *forskel* mellem 1 og 3, nemlig at eksempel 3 kræver en kontekstmængde – i modsætning til eksempel 1 som kan evalueres på baggrund af $\llbracket \text{kvinde} \rrbracket$ alene, altså mængden af samtlige kvinder der kan tales om, konkrete, tænkelige, ønskelige... At denne forudsigelse svarer til en almen sproglig erfaring, ses af at 'der VÆRE *DET N* der *V...*'-konstruktioner generelt ikke har en generisk læsning; sammenlign 'fugle/en-fugl/alle-fugle/fuglen/fuglene lægger æg' (muligt generisk) med 'der er fugle/en-fugl/?alle-fugle/?fuglen/?fuglene der lægger æg' (refererer nødvendigvis til konkrete fugle). Vi anser denne slags forudsigelser for lingvistisk værdifulde, et nyttigt supplement til den deskriptive – somme tider ligefrem impressionistiske – stil som har domineret i dansk grammatik de sidste tiår.⁶

Efter E-reglerne er sætning 1 ikke synonym med sætning 2. At denne kontrast også svarer til den sproglige fornemmelse, ses ved at evaluere de to udsagn i modellen her:

FIGUR 3

I denne verden er sætning 1 og 3 falske udsagn, mens sætning 2 er et sandt udsagn.

Hvorfor forekommer transitive verber med nominalobjekt stort set ikke i danske der-sætninger? Eksempel 4 – gentaget her: ?'der følger to kvinder alle kurser' – lyder besynderligt, og dette er ikke forudset af regel E-2 (se dog note 5), som uden problemer tillægger eksemplet den samme betydning som eksempel 2.

Til gengæld har E-2 den interessante forudsigelse at verbet i en intransitiv der-konstruktion 'der $V_{intrans}$ NP' vil have en kraftig tendens til at læses transitivt (i modsat fald er valget af der-varianten nemlig ikke semantisk motiveret, iflg. E-2). Hvis A siger: 'der flyver en stork', uden klar reference, så må B bede om et komplement: 'hvor?'. I sammenligning synes det meget sværere at forudse reaktionen på 'en stork flyver'.

Det danske kopula 'er' er synonymt med 'eksisterer', når det står syntaktisk intransitivt som i 'der VÆRE NP_{indef} '. Her er kopula altså ikke semantisk *tomt* (som i den transitive version), men derimod *fuldt*, idet det nemlig denoterer mængden af alle individer med eksistens. 'Der er enhjørninge' har således en læsning til fælles med 'der findes/eksisterer enhjørninge'. Denne læsning findes ikke for Subjekt-Verbal-varianten (eller kun under hårdt pres).

der findes/eksisterer/er enhjørninge
enhjørninge findes/eksisterer/?er

Dermed får ‘der er ingen enhjørninge’ en helt regulær tolkning, nemlig

$\llbracket \text{enhjørning} \rrbracket \in \text{ingen}(U_{\text{DIS}} \cap \llbracket \text{eksisterer} \rrbracket)$

parafrase 1: blandt alle individer *med eksistens* finder vi ingen med egenskaben ‘enhjørning’

parafrase 2: alene blandt de *non-eksistente* individer vi kan tale om $(U_{\text{DIS}} \setminus \llbracket \text{eksisterer} \rrbracket)$, finder vi enhjørninge

DER-SÆTNINGER MED DEFINIT SUBJEKT

For at betragte de definite der-sætninger i deres naturlige omgivelser må vi indlejre dem i en (minimal) kontekst. Vi lægger derfor der-sætningerne i munden på læreren L2, som et svar til læreren L1.

1. L1:- hvem af de studerende er til stede?

L2:- der sidder kun Ane

$\llbracket \text{hedder "Ane"} \rrbracket \in \text{unik}(\text{STUDERENDE} \cap \llbracket \text{sidder} \rrbracket)$

2. L1:- hvem af de studerende_s er ordblinde_o?

L2:- der er både Ane og Bo

$\llbracket \text{hedder "Ane"} \rrbracket \cup \llbracket \text{hedder "Bo"} \rrbracket \in \text{to}(S \cap O \cap \llbracket \text{eksisterer} \rrbracket)$

Hvor den indefinitte der-konstruktion blot havde en triviell reference til hele U_{DIS} , så interagerer den definite der-konstruktion meget livligere med konteksten. I eksempel 1 bliver ‘der sidder’ afkodet som fællesmængden mellem $\llbracket \text{studerende} \rrbracket$, formidlet af ‘der’, og $\llbracket \text{siddende individer} \rrbracket$, denoteret af ‘sidder’.

Betragt en model der omfatter de studerende $\{A, B, C, D\}$, de tilstedeværende $\{A, L1, L2\}$ og de ordblinde $\{A, B, E\}$. I denne model er L2’s svar både sande og adækvate: For det første er “Ane” navnet på det unikke element iblandt de tilstedeværende-siddende-studerende. For det andet finder man, blandt de egenskaber som mindst 2 ordblinde studerende har, egenskaben *at hedde “Ane” eller “Bo”*. Hvis man, i eksempel 2, opfatter L2’s svar sådan at A og B udgør *samtliche* ordblinde studerende, så skal *to* læses som ‘præcis 2’ – i modsat fald læses den ‘mindst 2’.

L3:- hvem af lærerne_L klarer sig igennem fyringsrunden_{KsIF}?

L4:- der bliver de fastansatte tilbage

$\llbracket \text{fastansatte} \rrbracket \in \text{def}(L \cap KsIF \cap \llbracket \text{bliver tilbage} \rrbracket)$

L3:- hvem af lærerne_L klarer sig igennem fyringsrunden_{K_{HR}F²}

L5:- ? der bliver fastansatte tilbage

$\llbracket \text{fastansatte} \rrbracket \in \text{indef}(U_{\text{Dis}} \cap \llbracket \text{bliver tilbage} \rrbracket)$

I eksemplerne herover er der en mærkbar forskel i L4 og L5's svar. Selv i en model hvor begge de to svar er *sande* (og altså i snæver forstand: synonyme), synes kun L4's svar adækvat, mens L5 har en smule goddag-mand-økseskaft over sig.

Funktoren *def* kendes også som *ækvivalensfunktionen*: $\lambda P.\lambda Q.\forall x [Px \equiv Qx]$. Det betyder på almindeligt dansk at mængden af fastansatte og mængden af tilbageblivende-lærere udsiges at være én og den samme.

Funktoren *indef* kaldes *eksistensfunktionen*: $\lambda P.\lambda Q.\exists x [Px \& Qx]$. Det betyder i det forhåndenværende eksempel at der blandt de egenskaber som mindst én tilbageblivende lærer har er den at være fastansat.

EN REVISION AF SYMMETRIPOSTULATET

På de fleste forekomster er den danske der-sætning, som før nævnt, bygget op omkring et klassisk-symmetrisk determinativ, 'en', 'ingen', 'nogle', osv. I de tilfælde hvor subjektet er symmetrisk determineret, er der ingen klar betydningsforskel mellem en der-sætning og den tilsvarende SV-sætning – ikke så overraskende – det er jo denne synonymi der begrunder symmetri-postulatet.

1. der sidder en stork på taget	$\llbracket \text{sidder en stork} \rrbracket \in \llbracket \text{på taget} \rrbracket$
2. en stork sidder på taget	$\llbracket \text{sidder på taget} \rrbracket \in \llbracket \text{en stork} \rrbracket$

Disse to udsagn er begge sande i netop de verdener der omfatter en stork S, taget T, samt en sidderelation S-på-T. Udsagnene er synonyme, ud fra en traditionel mængdeteoretisk betragtning. Det kan måske forklare hvorfor mange danske grammatikere, såsom Diderichsen og Aage Hansen, synes at have anset der/SV-alternationen for et overvejende *stilistisk* fænomen, ofte med der-konstruktionen som den marginale – lidt skødesløse eller ubehjælpssomme – version af en mere regulær SV-sætning.

I stedet for at regne valget mellem sætning 1 og sætning 2 for stilistisk kan man også se det som en oplysning om informationsstrukturen. Er de to udsagn end synonyme, og *resultatet* af evalueringen altså ens, så er vejene hen til resultatet absolut ikke lige lange. Det første udsagn fordrer blot at

man undersøger hvad der gælder om taget T, og identificerer egenskaben 'sidder en stork'. Det andet udsagn fordrer (principielt) at man analyserer verdens storke og deres egenskaber, og deriblandt finder den egenskab at sidde på T. Eller bredere udtrykt: Hvor sætning 1 henleder opmærksomheden på taget T, fokuserer sætning 2 på arten 'stork'.

Ganske vist kan man ikke, med eksemplet herover, direkte afvise den traditionelle bestemmelse af der-sætningen – dog nok kritisere den, fordi den ikke forklarer hvorfor eksempel 1-typen normalt foretrækkes for eksempel 2-typen. Men anderledes er det med det næste eksempel: der-sætningen med definit determineret subjekt, hvis indgreb i konteksten synes at være helt og holdent uden for den traditionelle analyses rækkevidde.

1. A: – hvilke af de toldfri varer ligger i kufferten?

B: – der er kun cigaretterne

2. A: – hvor har du lagt det toldfri?

B: – i kufferten er der cigaretterne (, i rygsækken er der ...)

I de to eksempler implikerer Bs svar på den ene side at *alle* de toldfri cigaretter befinder sig i kufferten, og på den anden side at der ikke er noget toldfrit i kufferten udover cigaretterne. Svarene er ikke adækvate hvis cigaretterne er fordelt mellem kuffert og håndtaske (eller hat). Men hvad der er nok så væsentligt: Svarene er heller ikke dækkende i verdener hvor spiritusen og parfumen ligger i kufferten, foruden cigaretterne. Dette symmetri-forhold er ikke forudset i den traditionelle symmetrirestriktion på determinativet – den anser de definit determinerede NP'er for ikke-symmetriske, slet og ret, og eksemplerne herover er følgelig uforklarlige.

Men som man ser, er symmetrien genoprettet i eksempel 1 når blot man som *DOMAIN* indsætter en (intensionel) mængde af toldfri-varer-i-kufferten, præsupponeret i konteksten: $[[\text{cigaretterne}]] = [[\text{de toldfri varer i kufferten}]]$. Uden definitmærket ville B's svar i eksempel 2 miste forbindelsen til kontekstmængden *TOLDFRIT*. I så fald kolliderer *DOMAIN* og falder sammen med U_{DIS} . Sådan havde situationen været, hvis B havde svaret: '?i kufferten er der cigaretter' – det er nok *sandt*, men egentlig ikke det der blev spurgt om.

I opremssninger som eksempel 2 genetableres symmetrien med det (erklæret) sidste element i listen; Heltoft 1986 har et godt eksempel:

A:- My God! How many people know about this?
 B:- There's me and there's you. *That's all.* [Heltoft 1986:8, vores kursiv]

SUPERSYMMETRI

Vi er nu i stand til at formulere en revideret symmetriregel der inkorporerer der-sætninger med definit subjekt.

Symmetripostulat for den danske der-sætning (endelig version)

For der-sætninger af typen 'der $VDET NX$ ' gælder:

$$DOMAIN \cap \llbracket VX \rrbracket \in \llbracket DET \rrbracket(\llbracket N \rrbracket) \equiv \llbracket N \rrbracket \in \llbracket DET \rrbracket(DOMAIN \cap \llbracket VX \rrbracket),$$

hvor $DOMAIN$ er præsupponeret; ved indefinit subjekt er $DOMAIN = U_{DIS}$

I den første omtale af symmetrirestriktionen blev affikset '-erne' dømt ikke-symmetrisk, med henvisning til '?der er/bor muslimerne på Grønland'. Men det samme NP, i en identisk diskursmodel, *er* symmetrisk determineret – 'supersymmetrisk' – på en analyse der inddrager konteksten som i fx 'hvem bor på Grønland? der er muslimerne (og der er...)'. Bemærk samtidig at den udvidede symmetri også forudser at flg. eksempel er inkohærent:

A:- hvem er/bor på Grønland?
 B:- muslimerne ?er/?bor

fordi Bs svar mangler 'der' som forsyningslinie til mængden $\llbracket \text{bor på Grønland} \rrbracket$ og altså fordrer en analyse med 'er' og 'bor' som intransitiver.

EN RESTGRUPPE

De nye regler for evaluering af der-sætninger opfylder de tre mål som vi satte i artiklens begyndelse; de udgør for det første en regulær generalisering af GQ-teoriernes regler. For det andet har de specifikke forudsigelser af hvilke kontekster der giver licens til hvilke definite der-konstruktioner. Og for det tredje giver reglerne et bud på hvorfor definite subjekter i der-sætninger kun forekommer i specielle kontekster: nemlig fordi deres funktion er at zoome ind på en del af et præsupponeret $DOMAIN$. Så vidt, så godt.

Men der er stadig eksempler tilbage som ikke følger de nye regler – altså eksempler på ikke-supersymmetrisk determinerede subjekter som *alligevel* finder vej til en der-sætning:

‘gå ikke over sporet; der kommer tog’

[DSB]

Som eksemplet viser, kan definitthed indført i én sætning, ‘sporet’, så at sige indfarve hele den følgende diskurs med definitthed, et stilmiddel der er typisk for ordknap skiltestil. Hvad vores model ville have lettere ved at analysere, er: ‘Gå ikke over Spor 2; der kommer nemlig toget (16.52 til Frederikshavn)’, fx med ‘nemlig’ som fokuserende adverbial. En anden mulighed er ‘Gå ikke over (et eneste af) sporene. Der kommer (et) tog’. Vi anser ikke DSB-eksemplet for et egentligt brud på symmetrien – snarere som en upræcis verdensbeskrivelse: Når replikken siges på fx Herning Station, er den, taget bogstaveligt, kun sand for ét spor – alligevel høres den over hele baneterrænet. Siges replikken derimod på en enkeltsporet station, så er der-sætningen symmetrisk, fordi

$$[[\text{kommer}] \in \text{indef}([[\text{tog}]]) \equiv [[\text{tog}] \in \text{indef}([[\text{kommer}]] \cap U_{\text{Dis}}),$$

hvor U_{Dis} er mængden af de entiteter der kan tales om i en højttaler placeret netop her.

Værre er et eksempel som dette (hentet i maj 1999):

“Den gode stemning var krydret med godt selskab. Der var absolut alle grunde til at besøge Mexibar denne aften.”

(http://www.x3m.net/x3m/pages/ugensparty/stemningsrap/mexibar_side_3.htm)

Her kan determinativet ‘(absolut) alle’ ikke forklares som supersymmetrisk, selv om konteksten rummer en mængde af grunde til at besøge Mexibar; ‘alle grunde’ er ikke definit determineret og er dermed ude af stand til at sætte $\text{DOMAIN} = \{\text{god-stemning, godt-selskab}\}$. Havde der stået ‘alle/netop disse grunde’ i stedet for ‘absolut alle grunde’, ville forankringen til kontekstmængden være sikret.

Uden at vi skal prøve at bortforklare at eksemplet *er* anomalt i forhold til supersymmetrireglen vil vi blot pege på at den generelle konstruktion

hverken synes særlig frekvent eller særlig produktiv; det bekræftes af en søgning på strengene 'Der er alle' og 'Der var alle' i den danske del af Internet (protokol http, søgning AltaVista i maj 1999, domæne Danish; se Henrichsen 1999b); blandt fundene er der kun 25 egentlige der-konstruktioner (i alle de øvrige er subjektet definit, eller 'der' står som demonstrativ), og blandt disse er langt hovedparten de idiomatiske forbindelser: 'alle mulige/tiders/slags/typer/muligheder-for/chancer-for/former-for'. Tilbage står forekomsterne:

"Der er alle hårde hvidevarer i køkkenet"

"Der er alle faciliteter incl. restaurant, bar og pro-shop [i golfklubben]"

som klart anomale. Hvem sagde: reklamens overdrivelser?

Nimb 1993 rummer en Prolog-implementering af en grammatik for der-konstruktioner, her iblandt de vigtigste typer i denne artikel. Henrichsen 1999a er en indføring i mængdeteoretisk semantik og GQ-teori.

NOTER

1. Som Talesprog er brugt korpus *BySoc* (1,3 mio ord, søgeprofil "\s\sder\s(erlvar)\s(alleldelmangelnoglenogenlenlingen)"); som Skriftsprog er brugt Internet (protokol http, søgning AltaVista, domæne Danish, ≈140-160 mio ord, søgestreng "Der er mange" etc.; om www som korpuslingvistisk ressource, se Henrichsen 1999b i dette nummer af NyS). Profilerne '\s\sder...' hhv. 'Der...' med stort D virker som filter for 'der' som relativ.
2. Betegnelsen 'generaliseret kvantor' dækker *hele* NP'ets betydning; her afviger GQ-terminologien lidt fra traditionen i formel semantik, hvor termen 'kvantor' svarer til determinativet alene.
3. Denne generalisering kan, ved første blik, ligne en cirkelslutning: Termen 'weak determiner' er nemlig oprindeligt foreslået (af Gary Milsark) med definitionen 'lyder godt i der-konstruktioner'!
4. Termen 'model' betegner totaliteten af individer og ekstensioner i den verden som et udsagn refererer til. I forhold til verdenen Tetra består modellen altså af dels

diskursuniverset med de fire individer {A,B,C,D}, og dels disse fires egenskaber og indbyrdes relationer, {mand, trist, ..., beundrer, ... }.

5. Er det mon netop derfor at danske der-sætninger ikke fungerer med VP af typen verbal+nominalobjekt – fordi objektfunktionen allerede er optaget af 'der'? Forslaget er her stillet tentativt, men var nok værd at følge op.
6. Brink forklarer der-kløvningen ved at hævde der "ingen tvivl [er] om at dansk (..) nærer en 'modvilje' mod ubestemt rema-subjekt på subjektspads (..) [ved kløvning] kan de fleste sætninger med ubestemt subjekt på subjektspadsen undgås, og *der vil vi åbenbart helst.*" (Brink 1997:57, vores kursiv).

L I T T E R A T U R

- Barwise, J. & R. Cooper (1981): Generalized Quantifiers and Natural Language. *Linguistics and Philosophy* 4. 159-219
- Brink, L. (1997): Den Danske Der-konstruktion. *Danske Studier* 97. Reitzel
- Chierchia, G. & S. McConnell-Ginet (1990): *Meaning and Grammar – An Introduction to Semantics*. MIT Press. se især cpt. 9.
- Clark, H. & S. E. Haviland (1977): Comprehension and the Given-New Contract. Freedle, R. O. (ed). *Discourse Production and Comprehension*. Norwood, NJ: Ablex.
- Dahl, Ö. (1974): Topic-Comment Structure Revisited. Dahl, Ö (ed). Topic and Comment, Contextual Boundness and Focus. *Papiere Zur Textlinguistik* 6. Hamburg:
- Eijck, J. van (1991): Quantification. Stechow, A. v. & D. Wunderlich (eds). *Semantik/Semantics*. de Gruyter. 459-487.
- Heltoft, L. (1986): The Pragmatic Syntax of Danish Der-constructions. *ROLIG-papir* 40, RUC.
- Henrichsen, P. J. (1999a): Typeteori og Sprogvidenskab. Prebensen, H. (ed). *Sprogvidenskab og Matematik*. Borgen (to appear)
- Henrichsen, P. J. (1999b): Tyrannocorpus Rex. *Nydanske Studier* 26/27 (dette nummer). Dansk lærerforening.
- Nimb, S. (1993): *En Formel Semantisk Analyse af Danske Der-sætninger*. Specialeopgave. Kbh. Univ. (unpubl.)
- Vallduví, E & E. Engdahl (1995): The Linguistic Realization of Information Packaging. *Linguistics* 34/3.
- Sundman, M. (1980): Existentialkonstruktionen i Svenskan. *Meddelanden* 57. Åbo Akademi.